

مجله مطالعات ایرانی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال چهاردهم، شماره بیست و هشتم، پاییز و زمستان ۱۳۹۴

وضعیت کرمان و روستاهای آن در سفرنامه آنتونی اسمیت*

دکتر شمس‌الدین نجمی

دانشیار دانشگاه شهید باهنر کرمان

سعیده قره‌چاهی (نویسنده مسئول)

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه شهید باهنر

سینا میرشاهی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد تاریخ دانشگاه شیراز

چکیده

سفرنامه‌نویسی در مورد سرزمین ایران پیشینه‌ای طولانی دارد، اما در قرن نوزدهم افزایش رقابت‌های بین‌المللی و استعماری بین دول مقتدر و ورود ناخواسته ایران به اقتصاد جهانی، باعث توجه بیشتر غربیان به سرزمین ایران و در نتیجه افزایش سفرنامه‌نویسی شد. سفرنامه‌ها به مثابه یک منبع دست‌اول تاریخی، از این حیث که به جزئیات زندگی و اوضاع و احوال مردم در مناطق شهری و روستایی ایران پرداخته‌اند، دارای اهمیت فراوانی می‌باشند. روستاها از جمله مناطقی بودند که به علت بافت سنتی و آداب و رسوم متفاوت، بیشتر مورد توجه سفرنامه‌نویسان غربی قرار گرفته‌اند. از جمله این سفرنامه‌ها، سفرنامه آنتونی اسمیت است. آنتونی اسمیت با پرداختن به اوضاع اجتماعی و اقتصادی روستانشینان کرمان، تصویری از فقر، بیماری و اعتیاد روستاییان را گزارش

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۴/۹/۲۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۷/۱۲

Saeideghare68@gmail.com

نشانی پست الکترونیک نویسنده مسئول:

می‌دهد. سفر اسمیت به کرمان مصادف با دوره وزارت دکتر مصدق است که فعالیت‌های سیاسی و حزبی این دوره به اوج خود رسیده و ایران مورد تحریم انگلستان و غرب قرار گرفته است. آنتونی اسمیت در سفرنامه‌اش بدون اشاره به اشغال ایران به دست متفقین، طی جنگ جهانی دوم و همچنین تحریم نفتی انگلستان در پدید آمدن این وضعیت، وضع موجود روستانشینان کرمان را طبیعی و از ویژگی‌های کشورهای توسعه نیافته قلمداد می‌کند. با عنایت به مطالب فوق، پرداختن به اوضاع اجتماعی و اقتصادی روستانشینان کرمان از نوآوری‌های این پژوهش است. روش تحقیق در این پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی است.

واژه‌های کلیدی: سفرنامه، آنتونی اسمیت، کرمان، روستانشینان.

۱. مقدمه

سرزمین ایران به علت موقعیت استراتژیک و برخورداری از منابع مهم و غنی، مورد توجه غریبان قرار گرفته است. در طی قرون پانزدهم و شانزدهم میلادی، کشورهای غربی برای تسلط بر سرزمین‌های دیگر با هم به رقابت استعماری پرداختند و در این بین سرزمین ایران هم مورد توجه جهانگردان غربی قرار گرفت. سیاحان غربی که با اهداف سیاسی و غیر سیاسی به ایران سفر کرده‌اند، پس از بازگشت سفرنامه‌هایی تألیف نمودند که این سفرنامه‌ها در نشان دادن اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران نقش زیادی دارند. سفرنامه‌ها از جمله منابع مهم و باارزش تاریخ ایران هستند که با مطالعه آنها می‌توان به جزئیات زندگی مردم، خصوصاً مردم روستایی که در منابع کمتر به آنها پرداخته شده است دست یافت. از جمله این سفرنامه‌نویسان، آنتونی اسمیت، ایران‌شناس معاصر و معروف انگلیسی است که در نتیجه طرح تحقیقاتی دانشگاه آکسفورد به همراه چندتن از همکارانش برای یافتن نوعی ماهی عجیب و غریب در قنات‌های شهر کرمان به این شهر سفر کردند. سفر او مصادف با حکومت دکتر محمد مصدق و همچنین هم‌زمان با موج ملی شدن صنعت نفت بود؛ بنابراین سفرنامه آنتونی اسمیت از این حیث که منعکس‌کننده وضعیت روستاییان آن دوره است، دارای ویژگی‌های منحصر به فرد و جدیدی است. آنتونی اسمیت در سفرنامه خود بارها با دیدگاهی انتقادی به این مسئله می‌پردازد که در جریان بحران‌های سیاسی ایجاد شده در پایتخت، به وضعیت اجتماعی و اقتصادی روستانشینان کرمان به خوبی رسیدگی نمی‌شود. او بدون اشاره به نقش کشورهای غربی به ویژه انگلیس در پدید آمدن

چنین وضعیتی با دیدگاهی انتقادی، اوضاع موجود روستاهای کرمان را به تصویر می کشد و به مسئله فقر، بیماری و بیسوادی روستانشینان کرمان اشاره می کند و آن را فاجعه اجتماعی و انسانی می داند.

۱-۱. بیان مسئله

سفرنامه‌هایی که در مورد سرزمین ایران و شهر کرمان نگارش یافته‌اند حاوی اطلاعات مهم و با ارزش تاریخی و جامعه‌شناختی در مورد کرمان و روستاهای آن هستند که متأسفانه کمتر شناخته شده‌اند. سفرنامه آنتونی اسمیت از این نوع سفرنامه‌ها است که کمتر بدان پرداخته شده‌است. سفرنامه آنتونی اسمیت در برهه مهمی از تاریخ معاصر ایران نگارش یافته‌است و از مهم‌ترین ویژگی‌های آن پرداختن به اوضاع و احوال مردم روستایی کرمان است؛ بنابراین سعی شده‌است تا با بررسی این سفرنامه شرح دقیقی از اوضاع اجتماعی و اقتصادی روستانشینان کرمان و شیوه زندگی و مشکلاتی که آنها روبه‌رو بودند پردازد؛ همچنین در این پژوهش به تحلیل‌های آنتونی اسمیت در موضوعات گوناگون پرداخته شده‌است.

۲-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش

علاوه بر شناسایی اهداف و انگیزه‌های آنتونی اسمیت از نگارش سفرنامه خود، به مسائل و مشکلات مردم روستایی کرمان پرداخته می‌شود؛ همچنین اسمیت به اوضاع نامساعد روستانشینان و عدم توجه دولت مرکزی در رفع این مشکلات اشاره می کند که پرداختن به آنها ضرورت می یابد.

۳-۱. پیشینه پژوهش

در مورد سفرنامه آنتونی اسمیت پژوهش‌های زیادی صورت نگرفته‌است و مطالعاتی هم که صورت انجام شده، بیشتر به نقد کتاب و معرفی سفرنامه اسمیت پرداخته‌است؛ از جمله این آثار: نقد کتاب ماهی سفید کور در ایران، سفرنامه آنتونی اسمیت، نوشته علی اکبر نیک خلق است (نیک خلق، ۱۳۶۹: ۲۷۰). تاکنون هیچ پژوهش مستقلی در مورد وضعیت روستانشینان کرمان بر اساس سفرنامه آنتونی اسمیت صورت نگرفته‌است.

۲. بحث

به منظور پرداختن به وضعیت کرمان و روستاهای آن از حیث تاریخی و جامعه‌شناختی، سفرنامه‌ها از منابع مهم به شمار می‌روند. سفرنامه آنتونی اسمیت به عنوان منبعی مهم، با دیدی انتقادی به وضعیت کرمان و روستاهای آن در یکی از دوره‌های مهم تاریخ ایران پرداخته‌است.

۲-۱. پیشینه سفرنامه‌نویسی غریبان در مورد کرمان

برای مطالعه و بررسی تاریخ هر جامعه‌ای باید به تمام منابع و آثار در دسترس آن جامعه توجه نمود و هر اثری در این زمینه از اهمیت خاصی برخوردار است. سفرنامه‌ها هم به عنوان یک متن تاریخی از اهمیت فراوانی برخوردارند. این آثار توسط اشخاص مختلفی همچون سفرا، جهانگردان، ماجراجویان و افراد عادی نوشته شده‌اند. در این آثار مطالبی نهفته است که در منابع دیگر نمی‌توان یافت (عادل، ۱۳۸۳: ۱۴۱). تاریخچه سفرنامه‌نویسی در مورد سرزمین ایران به دوران باستان برمی‌گردد (گزنفون، ۱۳۸۴: ۱۳). بزرگترین سفرنامه‌نویس در مورد تاریخ ایران پس از اسلام، ابن بطوطه است. ابن بطوطه بزرگترین جغرافی‌نویس قرن هشتم است که در مسافرت خود به ایران در سفرنامه‌اش از کرمان نام می‌برد (بطوطه، ۱۳۷۶: ۵۵۱). تعداد مسافرانی که در دوره‌های تاریخی مختلف به سرزمین ایران سفر کرده‌اند متغیر است. در دوره صفویان به علت شرایط سیاسی و اجتماعی که حکومت صفوی مهیا کرده بود، تعداد این مسافران افزایش می‌یابد (بنی‌اقبال، حیدری، ۱۳۸۸: ۱۵). در دوره زندیه به علت هرج و مرج پس مرگ کریم‌خان، با کاهش ورود سیاحان به سرزمین ایران مواجه هستیم، اما در دوره قاجاریه به علت موقعیت استراتژیک ایران در آن دوره و همچنین بهبود روابط با دول غربی تعداد مسافران افزایش می‌یابد. در دوره پهلوی نیز به دلایل مختلفی چون: جنگ جهانی دوم و روابط متشنج ایران با غرب با کاهش سفرنامه‌نویسی مواجه هستیم (همان‌جا). سیاحان و مسافران خارجی در دوره‌های خاص تاریخی با انگیزه‌های متفاوت به کرمان سفر کرده‌اند و اوضاع جغرافیایی کرمان نیز نتوانسته است مانع سفر آنان به کرمان شود. به قول سرپرسی سایکس (م ۱۸۶۷م) «بیابان‌های خشک و لم‌یرزغ کرمان برای مسافران اروپایی به‌غایت وحشت‌آور و ترسناک می‌باشد» (سایکس، ۱۳۳۴: ۶۰). قدیمی‌ترین سفرنامه‌ای که در آن شرحی در مورد کرمان آورده شده است سفرنامه مارکوپولو (م ۱۲۵۴) می‌باشد. مارکوپولو که خود در کرمان سیاحت کرده، شرحی در مورد کرمان و کوهستان‌های اطراف آن در سفرنامه خود آورده است. همچنین در سفرنامه او به ویژگی‌های اخلاقی کرمانی‌ها هم پرداخته شده است (مارکوپولو، ۱۳۳۴: ۱۴۳). پس از مارکوپولو آنتونی شرلی که در زمان شاه عباس در ایران حضور داشت در سفرنامه‌اش (۱۵۶۵م) از کرمان نام برده است. (شرلی، ۱۳۸۷: ۲۲۵). سیاح بعدی که در اثر خود وصفی از کرمان دارد، مسیو اولیویه است. خشکسالی و بیابان‌های کرمان، اولیویه را به تعجب واداشته است (اولیویه، ۱۳۷۱: ۱۳۱). پس از آن در

سفرنامه «از خراسان تا بختیاری» هانری رنه دالمانی ۱۸۶۳م از کرمان نام برده شده است. دالمانی در طی این سفر به اقتصاد و اجتماع مردم کرمان پرداخته و همچنین به صنعت قالی بافی کرمان نیز اشاره کرده است (دالمانی، ۱۳۳۵: ۱۳۰). از دیگر سیاحانی که فصلی از سفرنامه خود را به کرمان اختصاص داده، پاتینجر است، که در سفرنامه خود به اوضاع اجتماعی مردم ایران و اوضاع نابه سامان مردم کرمان می‌پردازد (پاتینجر، ۱۳۸۴: ۲۵۷). سفرنامه دیگر اثر سیاح و کرمان‌شناس معروف، فوروکاوای (۱۸۴۹م) ژاپنی است. اهمیت سفرنامه او از حیث پرداختن به جغرافیا، صنعت پشم، فرش و قالی کرمان است (فوروکاوای، ۱۳۸۴: ۱۳۳). سرپرسی سایکس از جمله سفرنامه‌نویسانی است که به اوضاع جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی کرمان آشنایی داشته و پیرامون آن به بحث پرداخته است (سایکس، ۱۳۳۴: ۵۹). فرد ریچاردز انگلیسی ۱۸۷۸م، سفرنامه‌نویس دیگری است که در اوایل دوره پهلوی از کرمان دیدن کرده است و در سفرنامه‌اش از روستاهای کرمان که در مسیر ماهان است نام می‌برد. (ریچاردز، ۱۳۷۹: ۲۶۰). مری‌هاکس (م ۱۸۸۷م) در سفرنامه‌اش تحت عنوان «ایران واقعیت، افسانه» فصلی را به کرمان اختصاص داده و اتفاقاً در آن به اوضاع روستاهای کرمان پرداخته است (هاکس، ۱۳۶۸: ۱۱ و ۱۰).

۲-۲. اهداف سفرنامه‌نویسان از سفر به کرمان

سیاحان و سفرنامه‌نویسان غربی اهدافی جهت سفر به کرمان داشته‌اند که شامل اهداف سیاسی و غیر سیاسی می‌شوند. گروه اول که فرستادگان رسمی به دربار ایران بودند به دنبال تسهیل راههای استعماری کشور خود بودند و از این حیث لطماتی از نظر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به ایران وارد کرده‌اند (کروسینسکی، ۱۳۶۹: ۸)؛ مانند سرپرسی سایکس که در سال ۱۸۹۳م به عنوان فرستاده دولت انگلیس به ایران مسافرت کرد (سایکس، ۱۳۴۳: ۹). گروه دوم که اهداف غیر سیاسی داشته‌اند بیشتر در جهت اکتشاف حس کنجکاوی خود به ایران سفر کرده‌اند. اگرچه این نوع سفرنامه‌ها هم مورد توجه دولت‌های استعماری قرار گرفته‌اند. سفرنامه انتوننی اسمیت به کرمان در این گروه قرار دارد. (اسمیت، ۱۳۶۹: ۱۰). لازم به ذکر است که بسیاری از سیاحان در جمع‌آوری و انتقال اطلاعات در زمینه روحیات، آداب و عادات ایرانیان، نقاط مثبت و نقاط ضعف جامعه ایرانی در مقاطع مختلف تاریخی نقش حساسی داشته‌اند. (محسنی راد، ۱۳۶۵: ۲۰۶).

۲-۳. زندگی نامه آنتونی اسمیت

آنتونی جان فرانسیس اسمیت متولد ۱۹۲۹ م است. وی نویسنده، جانورشناس، روزنامه‌نگار و مجری تلویزیون انگلیس، یکی از مشهورترین ایران‌شناسان معاصر می‌باشد. او در دانشگاه اکسفورد در رشته جانورشناسی تحصیل کرده است. مهم‌ترین و معروف‌ترین اثر او که پس از بازگشت از ایران آن را به چاپ رساند سفرنامه «ماهی سفید کور در ایران» است. (اسمیت، ۱۳۶۹: ۱۰) آنتونی اسمیت در هشتاد و هشت سالگی در سال ۱۳۹۳ ه. ش در شهر اکسفورد انگلستان در اثر مشکل تنفسی درگذشت (عبدالرشیدی، ۱۳۹۳: ۲۵۰۶).

۲-۴. علت سفر آنتونی اسمیت به ایران

آنتونی اسمیت با مطالعه کتاب‌های قدیمی درمی‌یابد که در آب‌های زیر زمینی معابر باستانی ایران، به‌ویژه در معابد آناهیتا، ماهی سفید کوری زندگی می‌کند که در دنیا منحصر به فرد بوده و نمونه‌اش در هیچ جایی پیدا نمی‌شود. او برای شناسایی و تحقیق در این مورد، با تیمی متشکل از چند نفر از دانشجویان دانشگاه اکسفورد در پنج شنبه ۱۶ ژوئن ۱۹۵۱ (۲۶ خرداد ۱۳۳۰) به سمت ایران حرکت کردند (اسمیت، ۱۳۶۹: ۱۰؛ نیک خلق، ۱۳۶۹: ۲۷۰)؛ اگرچه هدف وی یافتن و تحقیق در قنات‌های کرمان بود، اما سفرنامه او از نظر مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی، مسائل اقتصادی، جانورشناسی و جغرافیایی این منطقه حائز اهمیت است. آنتونی اسمیت و هیئت همراه از طریق انگلستان به ایتالیا از آنجا به ترتیب از طریق اسکندریه، بیروت، دمشق و بغداد به ایران وارد شدند (اسمیت، ۱۳۶۹: ۱۲).

۲-۵. اوضاع سیاسی کرمان مصادف با ورود آنتونی اسمیت

ورود آنتونی اسمیت به کرمان از لحاظ سیاسی از دوران مهم تاریخ معاصر است. سفر او به ایران مصادف با آغاز نخست‌وزیری دکتر مصدق و فعالیت‌های سیاسی او بود. دکتر مصدق در مجلس چهاردهم طرحی را به تصویب رساند که بر اساس آن دادن هر امتیاز نفتی به خارجیان ممنوع شد. همین امر در نهایت با کمک نیروهای مختلف منجر به ملی شدن صنعت نفت ایران گردید (کاتوزیان، ۱۳۶۸: ۲۷). دکتر مصدق رهبر یک جنبش سیاسی دموکراتیک و دولت مستقل بود، اما سایر بخش‌های دیگر در دست عمال و نهادهای استبدادی بود و ایران آن زمان نمونه‌ای از حاکمیت دوگانه بود (همان: ۴۱). از آنجایی که دولت انگلیس حاضر به پذیرش صنعت نفت ایران نبود، به موازات هم، چندین اقدام علیه ایران انجام داد (مدنی، ۱۳۸۰: ۳۸۴). در این شرایط دشوار پیش آمده برای دولت تازه کار مصدق، رسیدگی به دیگر امور جامعه و مبارزه با فقر و بدبختی

مردم خصوصاً روستاییان دیگر مناطق کاری دشوار بود (همان: ۴۲۳)؛ بنابراین دولت مصدق پولی برای بهبود وضع موجود خصوصاً رفاه مردم روستایی نداشت. تفکر سیاسی او حول موضوعاتی چون: بیرون راندن بیگانگان، استقلال کشور، دولت مشروطه و رهبری مردمی متمرکز بود (بنی جمال، ۱۳۸۷: ۳۲۲). این شرایط بر مناطق دیگر کشور از جمله کرمان که به صحنه رقابت دکتر مظفر بقایی برای دستیابی به قدرت تبدیل شده بود، تأثیر گذاشت (نجمی، ۱۳۸۱: ۶۴۲).

۲-۶. اوضاع روستائیان کرمان در سفرنامه آنتونی اسمیت

آنتونی اسمیت در سفرنامه خود به موضوعات متعددی پرداخته که از نظر مردم‌شناسی و جامعه‌شناسی روستایی دارای اهمیت است. اگرچه نگاه او انتقادی است و با طنز به شرح زندگی مردم کرمان می‌پردازد، اما اثر وی از حیث تاریخی دارای ویژگی‌های منحصر بفردی است. او در سفرنامه خود به مسئله فقر، بیسوادی و بیماری مردم روستائیان کرمان پرداخته است. (نیک خلق، ۱۳۶۹: ۲۷۲). در ذیل به مهم‌ترین مسائلی که وی در مورد مردم روستائیان کرمان پرداخته است می‌پردازیم.

۲-۶-۱. تحقیر روستائیان توسط شهرنشینان

آنتونی اسمیت در چندین مورد از سفرنامه خود تحقیر شدن روستائیان توسط شهرنشینان را ذکر می‌کند. او ادعا می‌کند که شهرنشینان خود را با فرهنگ‌تر و زندگی در شهر را امتیازی برای خود می‌دانند. آنتونی اسمیت مردم شهر کرمان آن دوره را، شهرزده و غرب‌زده معرفی می‌کند. با این حال اسمیت نوع زندگی و آداب رسوم روستائیان کرمان را مورد تمجید قرار می‌دهد.

«شهرنشینان روستائیان را حقیر می‌شمردند و مدعی بودند که روستایی‌ها آدم‌های بی سواد، تحصیل نکرده، بی‌ارزش و مهملی هستند» (اسمیت، ۱۳۶۹: ۷).

«ما در میان روستائیان و از طریق زندگی با آنها، کشور ایران را دیدیم و آن را مورد تمجید قرار دادیم. در شهرها وضعیت کلاً فرق می‌کرد. ارزش‌های شرقی و غربی بصورت ابتدایی با یکدیگر ادغام شده بودند. (همان: ۹).

«روستائیان به نوبه خود به اندازه شهرنشینان در ساختن تاریخ ایران نقش داشته‌اند و همین امر برای ما کفایت می‌کرد» (همان‌جا).

۲-۶-۲. بیماری و رنج مردم روستایی

آنتونی اسمیت در سفرنامه خود با آوردن نمونه‌هایی از رنج و بیماری مردم روستایی کرمان به کمبود پزشکی و بیمارستان در شهر کرمان انتقاد می‌کند و وضع کودکان و نوزادان را مصیبت بار معرفی می‌کند. همچنین اسمیت در سفرنامه

خود به اجتناب بیماران از رفتن به نزد پزشکان می‌پردازد (گلاب زاده، ۱۳۸۲: ۲۴۰). اسمیت بدون اشاره به علل اشغال ایران به دست متفقین و تحریم اقتصادی دولت مصدق توسط دولت انگلیس و رقابت‌های سیاسی موجود در این دوره، آن را طبیعی و از مشخصات جوامع غیر پیشرفته‌ای مثل ایران قلمداد می‌کند.

«از هر هفت نفر کودک یک نفر آن مبتلا به عفونت چشم است» (اسمیت، ۱۳۶۹: ۱۱۵).

«وقتی دکتر زخم عمیق پسر بچه‌ای را در مقابل چشمان ما باز کرد، دیدیم چگونه مجموعه‌ای از کرم‌های کوچک روی زخم می‌لوند» (همان: ۱۱۶).

«به راستی کودکان تحمل و بردباری عجیبی در مقابل این نوع عفونت‌ها دارند. بارها دیدیم که چگونه انبوهی از مگسان در کنار چشمان مجروح عفونی طفلی مشغول راه رفتن و پرواز هستند بدوم اینکه کودک کوچک‌ترین شکایتی داشته باشد» (همان).

«زنده‌ها آنقدر به زندگی خود تأسف می‌خورند که برای مرده‌ها جایی باقی نمی‌ماند. در روی زمین‌های خشک دهکده آنقدر بدبختی و محرومیت وجود دارد که کمتر کسی به افرادی که در بخش شرقی دهکده در سکوت ابدی خفته‌اند فکر می‌کند» (همان: ۲۳۲).

۲-۶-۳. مقام و موقعیت زنان روستایی

آنتونی اسمیت به انتقاد از وضعیت زنان روستایی و خانه‌نشینی آنها می‌پردازد و از خانه‌نشینی زنان در روستاها متعجب شده و آن را نشانه‌ای از عدم توجه مردان به حقوق زنان می‌داند. اسمیت در این مورد فقط به آوردن یک مثال اکتفا می‌کند و از پرداختن بیشتر به این موضوع اجتناب می‌نماید.

«مقام و موقعیت زن در خانه بسیار پست است. ما شب‌های زیادی در خانه محمد سام که مردی روشنفکر و تحصیل کرده بود گذرانیدیم ولی هیچ وقت بین زن او و خدمتگزارانش وجه تمایزی قایل نمی‌شویم. زن میرزا را هم که هر روز لباس‌های ما را شسته و برایمان غذا می‌پخت، هیچ کدام از ما هرگز ندیدیم» (اسمیت، ۱۳۶۹: ۲۲۸).

۲-۶-۴. مهمان‌نوازی روستاییان

در سفرنامه آنتونی اسمیت از رفتار روستائیان بسیار تمجید شده است. وی مهمان‌نوازی را از ویژگی‌های ذاتی مردم روستائین کرمان می‌داند. در ضمن او اشاره‌ای هم به عادت‌های غذایی مردم روستاهایی کرمان می‌کند. این قسمت از

سفرنامه آنتونی اسمیت که یکی از خصلت‌های رفتاری مردم روستانشین کرمان را نشان می‌دهد از اهمیت فراوانی برخوردار است.

«درب ناگهان بازمی‌شود و میزبان با چرب زبانی خوشامدگرمی که جبران کننده سکوت اخیر است به تو تحویل می‌دهد. تو را به اطاقی برده و در بهترین جای آن روی فرش دست‌بافت می‌نشاند و از محقر بودن خانه معذرت می‌خواهد» (همان: ۱۴۷).

«رفته‌رفته فضای رسمی مجلس میهمانی از بین رفته و جای خود را به محیطی گرم تر عوض می‌کرد و زن‌ها در مرز مشخصی در کناری ظاهر می‌شدند و با علاقه جریان صحبت‌ها را تعقیب می‌کردند» (اسمیت، ۱۳۶۹: ۱۴۸).

«زنها با پاهای برهنه روی سفره‌ای که کف اطاق مقابل شما پهن شده‌است بالا و پایین می‌روند و غذاهای مختلف را مقابل شما می‌چینند. سفره پر از خوراک می‌شود و غذای اصلی را برنج تشکیل می‌دهد و هنوز چیدن غذا به پایان نرسیده‌است که میزبان بشقاب شما را مملو از برنج می‌کند» (همان: ۱۴۹).

۲-۶-۵. انتقاد از شیوه کشاورزی روستاییان

اسمیت در قسمت‌های مختلف سفرنامه‌اش، به انتقاد از شیوه زمین‌داری و کشاورزی سنتی که محصول کمی را حاصل می‌شد می‌پردازد. اسمیت همچنین وضعیت کشاورزان را در روستاها مشقت‌بار می‌داند و یکی از مهم‌ترین علل فقر و بدبختی روستاییان را شیوه سنتی کشاورزی مردم روستانشین کرمان می‌داند.

«روستاییان برای کشاورزی جسارت به کار گرفتن فقط چند روش تجربی را داشتند. از این روش‌هایی که برای زراعت انتخاب می‌کردند، با قاطعیت و بدون چون و چرا طی سالیان دراز مورد استفاده قرار می‌دادند. زندگی به قدری مشقت‌بار و پرخطر است که کسی حاضر نیست تجربه جدیدی را که در آن احتمال یا خطر کاهش محصول وجود داشته‌باشد به مرحله‌ی آزمایش درآورد» (همان: ۱۷۲).

۲-۶-۶. اشاره به اعتیاد مردم روستایی

اسمیت با پرداختن به اعتیاد اهالی، آن را یکی از معضلات جدی مردم روستانشین کرمان می‌داند. او از عرضه و در دسترس بودن تریاک در روستاها انتقاد می‌کند و استفاده از آن را تنها راه مقابله روستاییان با مشکلات می‌داند. وی آماری ارائه می‌دهد که نشان‌دهنده مصرف زیاد تریاک در بین روستانشینان است.

«مشکلات زندگی اهالی منحصر به غارت شدن به وسیله خارپشت‌ها نمی‌شود، مشکلات آنان از شمارش خارج است. روستاییان بدون کوچک‌ترین

دلیلی با مشکلات و مشقات زندگی خو گرفته و نسبت به آنها بی تفاوت شده‌اند و ظاهراً از وضع خود راضی هستند. اگر هم راضی نباشند سعی می‌کنند با نشئه تریاک به مشکلات پشت کنند. حدود چهل درصد از جمعیت مذکر معتاد به تریاک می‌باشند و تریاک به سادگی در دسترس کسانی که تمایل دارند با استعمال آن از مسئولیت خود کاسته، به مقدار لاقیدی بیفزایند، قرار دارد» (اسمیت، ۱۳۶۹: ۲۲۰).

۲-۶-۷. سیستم مالیاتی فرسوده

گرفتن مالیات از وظایف همه حکومت‌ها بوده‌است، اما اسمیت با اشاره به فرسودگی و قدیمی بودن وضع مالیاتی کرمان از آن انتقاد می‌کند و به این نکته می‌پردازد که دولت بر همه چیز مالیات تعیین کرده‌است؛ همچنین اسمیت مالیات‌های زیاد و ناعادلانه را باعث فقر بیشتر روستاییان کرمان می‌داند که خود باعث تشدید مشکلات مردم شده‌است.

«مالیات‌ها هم بر اساس آنچه که سالها قبل تصویب شده است پرداخت می‌شود. در منطقه‌ها، مالیات بر اساس آنچه که شانزده سال قبل تعیین شده بود و مبنای ارزیابی آن میزان بازده زمین‌های کشاورزی بوده‌است دریافت می‌شد» (همان: ۱۹۹).

«در کشورهایی مثل ایران مشکل اساسی جمع‌آوری مالیات می‌باشد. دولت تقریباً به همه چیز مالیات وضع کرده‌است و مشقت جمع‌آوری آن را به مأمورین وصول مالیات واگذار نموده‌است.» (همان: ۲۰۱).

۳. نتیجه‌گیری

سرزمین ایران به دلایل استراتژیکی، اقتصادی و به سبب داشتن منابع طبیعی غنی از دیر زمان مورد توجه بیشتر ملل غرب و شرق بوده و همواره مانند پل ارتباطی میان آسیا و اروپا ایفای نقش کرده‌است. این عوامل مهم زمینه سفر سیاحان خارجی را به سرزمین ایران فراهم کرده‌است. سیاحان در سفرشان به ایران، سعی می‌کردند مناطق مختلف این سرزمین را سیاحت کنند. کرمان هم از جمله مناطقی بود که مورد توجه سفرنامه‌نویسان قرار گرفت. برخی از این سفرنامه‌نویسان برای مقاصد سیاسی و برخی دیگر هم برای کنجکاوی و علاقه‌های شخصی خود از کرمان دیدن کرده‌اند. سیاحانی که به کرمان سفر کرده‌اند در سفرنامه‌های خود به اوضاع سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کرمان پرداخته‌اند. سفرنامه آنتونی اسمیت نیز از این نوع سفرنامه‌ها می‌باشد. آنتونی اسمیت

که به منظور تحقیقات علمی به ایران مسافرت کرده‌است، در سفرنامه خود به اوضاع اجتماعی و اقتصادی روستائینان کرمان پرداخته و تصویری از فقر، اعتیاد و بیماری مردم روستاهای کرمان ارائه می‌دهد. وی در مجموع وضعیت روستائینان کرمان را فلاکت‌بار توصیف می‌کند؛ اگرچه در برخی از قسمت‌های سفرنامه‌اش برخی از خصلت‌های مثبت مردم کرمان را نیز توصیف می‌کند. آنتونی اسمیت بدون اشاره به علل اصلی فقر و بدبختی مردم کرمان که در نتیجه حمله متفقین به ایران و تحریم‌های یک‌جانبه دولت انگلیس صورت گرفته، این‌گونه نتیجه‌گیری می‌کند که: وضع موجود کرمان و روستاهای آن از شرایط طبیعی کشورهای جهان سوم و توسعه نیافته‌است.

کتابنامه

۱. بنی جمال، احمد. (۱۳۸۷). **آشوب مطالعه‌ای در زندگی و شخصیت دکتر محمد مصدق**. تهران: نشر نی.
۲. کاتوزیان، محمدعلی. (۱۳۶۸). **اقتصاد سیاسی ایران**. ج ۲. تهران: انتشارات پاپیروس.
۳. ابن بطوطه، محمدبن عبدالله. (۱۳۷۶). **سفرنامه ابن بطوطه**. ترجمه محمدعلی موحد ابطحی. ج ۱. تهران: انتشارات آگاه.
۴. اسمیت، آنتونی. (۱۳۶۹). **سفرنامه آنتونی اسمیت/ ماهی سفید کور در ایران**. ترجمه محمود نبی‌زاده. تهران: نشر گستره.
۵. اولیویه، گیوم آنتوان. (۱۳۷۱). **سفرنامه اولیویه**. مترجم: محمدطاهر قاجار. مصحح: غلامرضا وهرام. تهران: انتشارات اطلاعات.
۶. بنی‌اقبال، ناهید و آزاده حیدری. (۱۳۸۸). «**تحلیل محتوای سفرنامه‌های ترجمه شده سیاحان انگلیسی درباره ایران**»، فصل‌نامه دانش‌شناسی (علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات) سال دوم شماره ۶، ص ۱۱-۲۴.
۷. پاتینجر، هنری. (۱۳۸۴). **سفرنامه هنری پاتینجر**. ترجمه شاپور گودرزی. تهران: انتشارات کتابخانه دهخدا.
۸. پولو، مارکو. (۱۳۳۴). **سفرنامه مارکو پولو**. ترجمه محمد لوی عباسی. تهران: بنگاه مطبوعاتی گوتنبرگ.
۹. رونه دالمانی، هانری. (۱۳۳۵). **سفرنامه از خراسان تا بختیاری**. ترجمه محمدعلی فره‌وشی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
۱۰. ریچاردز، فرد. (۱۳۷۹). **سفرنامه فرد ریچاردز**. ترجمه میهن‌دخت بزرگمهر (صبا). تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

۱۱. سایکس، سرپرسی. (۱۳۳۴). **سفرنامه ژنرال سرپرسی سایکس یا ده هزار میل در ایران**. ترجمه حسین سعادت نوری. تهران: انتشارات کتابخانه ابن سینا.
۱۲. شرلی، آنتونی. (۱۳۸۷). **سفرنامه برادران شرلی**. ترجمه آوانس. مصحح: علی دهباشی. تهران: انتشارات نگاه.
۱۳. عادل، مهرداد. (۱۳۸۳). «**سون همدین و کویرهای ایران**». کتاب ماه تاریخ و جغرافیا. شماره ۷۷ و ۷۸. صص ۱۴۱ تا ۱۴۴.
۱۴. عبدالرشیدی، اکبر. (۱۳۹۳). «**ماهی کور هم رفت**». روزنامه اطلاعات. شماره ۲۵۰۶۰.
۱۵. فوروکاو، نیویوشی. (۱۳۸۴). **سفرنامه فوروکاو**. ترجمه هشام رجبزاده. تهران: انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
۱۶. کروسینسکی. (۱۳۶۹). **۵۵ سفرنامه**. ترجمه مهراب امیری. تهران: انتشارات وحید.
۱۷. گزنفون. (۱۳۸۴). **لشکرکشی کوروش یا بازگشت ده هزار نفر**. ترجمه وحید مازندرانی. تهران: دنیای کتاب.
۱۸. گلاب زاده، محمدعلی. (۱۳۸۲). **کرمان در گذر تاریخ**. کرمان: مرکز کرمانشناسی.
۱۹. محسنی راد، مهدی. (۱۳۶۵). «**تحقیق در مورد ۸۰۰ سال سفر سیاحان به ایران**». فصل نامه تحقیقات جغرافیایی. صص ۱۹۹ تا ۲۱۴.
۲۰. مدنی، جلال‌الدین. (۱۳۸۰). **تاریخ سیاسی معاصر ایران**. تهران: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۱. نجمی، شمس‌الدین. (۱۳۸۱). **گاهشمار تاریخ کرمان** / ۲. کرمان: مرکز کرمانشناسی.
۲۲. نیک‌خلق، علی‌اکبر. (۱۳۶۹). «**نقد کتاب ماهی سفید کوردرا ایران سفرنامه آنتونی اسمیت نوشته آنتونی اسمیت**». مجله مطالعات جامعه‌شناختی. شماره ۴. صص ۲۶۹ تا ۲۷۹.
۲۳. هاکس، مریت. (۱۳۶۸). **ایران، افسانه، واقعیت** (خاطرات سفر به ایران). ترجمه محمدحسین نظری‌نژاد، محمدتقی اکبری و احمد نمایی. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی